

ماه از پشت یک ابر توری

آرش شفافی

نام کتاب: پایده و زنده‌باد ایران
نویسنده: جمعی از نویسندگان
تصویرگر: آرتمیس حبیبی آزاد
نشر: سوره مهر
شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه
نوبت چاپ: نخست ۱۳۸۹

مرادی، غلامرضا بکتاش، سیداحمد میرزاده و... این تنوع نام شاعران که خود نقطه‌ی قوتی برای کتاب به شمار می‌رود به تنوع شعرها به لحاظ برخورداری از فضاها، متنوع و زبان و بیان گونه‌گون نیز کمک شایانی کرده است. به‌گونه‌ای که علی‌رغم اشتراک موضوع «ایران» در تمام سروده‌های این کتاب، در هر شعر با بیانی متفاوت و تصاویری و تعبیری گوناگون در وصف ایران مواجه هستیم.

پیش از این در میان کتاب‌های شعر کودک و نوجوان به‌طور پراکنده اشعاری در وصف وطن یا ایران خوانده بودیم، اما گرد آوردن ۱۹ شعر درباره‌ی این موضوع در یک کتاب مستقل، کار ارزشمندی است که می‌تواند علاوه بر مخاطب کودک و نوجوان برای محققان و پژوهشگران این حوزه نیز قابل استفاده و راهگشا باشد.

شکل ظاهری و کیفیت چاپ و انتشار یک کتاب، برای هر مخاطبی - به‌ویژه مخاطب کودک و نوجوان - از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از ویژگی‌های مثبت این کتاب، یکی نیز همین شکل ظاهری و کیفیت خوب چاپ و نشر آن است

روی جلد کتاب را که می‌بینی نوشته شده: «مجموعه شعر شاعران، به کوشش... اندکی دچار تردید می‌شوی. با خودت می‌اندیشی شاید این هم یکی از ده‌ها کتابی است که مجموعه‌ای از شعر چند شاعر را در یک کتاب گرد آورده است. پدیده‌ای که این روزها شیوع فراوانی یافته و از آن با عنوان «کتاب‌سازی» تعبیر می‌شود.

اما وقتی کتاب را تورق می‌کنی، نام شاعران را که می‌بینی، تصاویر را که نگاه می‌کنی و... در قضاوتت تجدید نظر می‌کنی و درمی‌یابی که انگار این کتاب‌سازی با کتاب‌سازی‌های دیگری که ذکرش رفت، توفیر دارد!

کتاب «پاینده و زنده‌باد ایران» نام کتابی است که به تازگی انتشارات سوره مهر منتشر کرده است. این کتاب مجموعه شعر ۱۷ تن از شاعران کودک و نوجوان است که برای «ایران» سروده‌اند. در میان نام شاعران هم به اسم شاعران مطرح و آشنایی چون اسدا... شعبانی، جعفر ابراهیمی، جواد محقق و... برمی‌خوریم و هم به نام شاعران جوانی که در عرصه‌ی شعر کودک و نوجوان فعال‌اند. شاعرانی چون مهدی

بهشت- نام تو) بنگرید. در این سروده‌ها طراح گرافیک تلاش کرده است با طراحی ویژه‌ای که برای ابیات شعرها می‌کند نوعی پیوند معنایی نیز با مضمون شعرها ایجاد کند.

هنجارشکنی و به هم ریختن کلیشه‌ها و قراردادهای معهود، حتی در شماره صفحه‌های کتاب نیز به چشم می‌خورد. دیگر قرار نیست مثل هزاران کتابی که تا به حال دیده یا خوانده‌ایم پایین هر صفحه، شماره را ببینیم! بلکه شماره صفحات به شکل سیار و شناور در صفحات مختلف و در گوشه و کنار شعرها خودنمایی می‌کنند. همه‌ی این عوامل در کنار کیفیت مطلوب چاپ کتاب، دست به دست هم داده‌اند تا کتابی شکیل و زیبا تولید شده و به دست مخاطب برسد.

از این مسائل که بگذریم، به سراغ محتوای کتاب می‌رویم و نگاهی می‌اندازیم به شعرهایی که همگی در وصف یک محبوب به نام «ایران»، نکته‌ای است که مورد توجه همه‌ی شاعران این کتاب بوده است؛ گاه با توصیفاتِ بکر و تازه:

«دشت‌های سبز تو / پهن زیر پای کوه

از کویر سینه‌چاک / تا خلیج باشکوه»

(مهری ماهوتی - ص ۲۵)

«دارم ز تو بس تصویر قشنگ

کوچیدن ایل و گردش رنگ»

(اسدا... شعبانی - ص ۲۱)

و گاه تعبیراتی که قبلاً نیز مشابه آن را خوانده و شنیده‌ایم:

«خفته در دامان پاکت / سروهای آسمانی

می‌تراود از نگاهت / آفتاب مهربانی»

(احمد خدادوست - ص ۱۶)

«بی‌کران مثل کوبری / گرم مثل آفتابی

مثل جنگل سرسبزی / مثل آقیانوس آبی»

(علی باباجانی - ص ۱۳)

«ای در تو هزار کوه ایمان

ای در تو هزار رود جاری

بر قامت سبز و استوارت

پیراهنی از حماسه داری»

(مریم اسلامی - ص ۸)

استفاده از اسطوره‌های ملی و مذهبی و اشاره به افتخارات تاریخی، داستان‌های کهن و پیشینه‌ی تاریخی و باستانی ایرانی یکی از نکاتی است که در شعرهای بزرگسال هم در وصف ایران به چشم می‌خورد. شاعران کودک و نوجوان نیز در این سروده‌ها، اشاره‌های فراوانی به این اسطوره‌ها داشته‌اند:

«وسعت جام جمشید / سرعت تیر آرش

قدرت دست رستم / خون پاک سیاوش»

(اسماعیل الله‌دادی - ص ۱۱)

«ای مهر تو با خورشید کهن

آتشداده‌ی در سینه‌ی من

ای گلشن زیبایی وطنم!

که عامل مهمی در جذب مخاطب محسوب می‌شود.

اخیراً برخی از ناشران کتاب‌های کودک و نوجوان در عرصه‌ی تصویرگری این کتاب‌ها دست به ابتکاراتی زده‌اند. این ابتکارات که به نظر می‌رسد انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، آغازگر آن بوده است از جهات بسیاری ارزشمند و قابل تحسین است. این روزها در بیش‌تر کتاب‌های کودک و نوجوان علاوه بر تصویرگر، یک طراح گرافیک هم وظیفه‌ی طراحی فونت و چگونگی چینش اشعار به لحاظ بصری را به عهده دارد. این خیلی زیبا و شگفت‌انگیز است که دیگر، ابیات شعرها به ردیف و پشت سر هم قرار نمی‌گیرند، بلکه در هر صفحه، بر اساس قالب شعر و موضوع آن و نیز با در نظر گرفتن تصویرهای آن صفحه، با شکل‌های متفاوتی از چینش حروف و ابیات مواجه هستیم. این چینش‌های متفاوت به ذهن اسپر در چهارچوب‌ها و طبق معمول‌های کودک یا نوجوان تلنگری می‌زند و به او می‌گوید که جور دیگر هم می‌شود دید و فکر کرد. چه‌بسا این نوع چیدمان که پیوندی معنایی میان عوامل بصری یک شعر با محتوا و درون‌مایه‌ی آن برقرار می‌کند از شعرهای تجسمی و یا کانکریت متأثر باشد. به عنوان مثال به اشعار صفحات ۳۱ (باغ شعر و نقاشی) صفحه‌ی ۲۷ (سرزمین نور) صفحه‌ی ۲۳ (دیروز و امروز) صفحه‌ی ۲۱ (ای میهن من) صفحات ۱۶ و ۱۷ (ردپایی از

ای خاک اهورایی وطنم!
(اسدا... شعبانی - ص ۲۰)
هم‌چنین اشاره به مفخر علمی و شاعران و ادیبان:
«خاک سعدی و حافظ/ میهن ابوریحان
سرزمین جنگل خیز/ کشور گل و باران»
(سیداحمد میرزاده - ص ۳۱)

البته سؤالی که این‌جا مطرح می‌شود این است که آیا صرف ذکر نام این بزرگان و اشاره‌های کوتاه به نام اساطیر و قهرمانان باستانی در شعر، برای مخاطب کافی است؟ ای کاش از رهگذر طرح این موارد در شعر، شناختی هر چند مختصر نیز به مخاطب داده می‌شد و تنها به ذکر نام اکتفا نمی‌شد. مسئله‌ی دیگر، نوع نگاه شاعران کودک و نوجوان به این مسائل است. آیا این نگاه، دنباله‌روی همان نگاه تکراری در شعر بزرگسال نیست و آیا شاعران کودک و نوجوان در این سروده‌ها، تلاشی برای ایجاد یک حس و نگاه تازه نسبت به این گذشته‌ی پربار تاریخی کرده‌اند؟! نگاهی دقیق به برخی سروده‌های این کتاب نشان می‌دهد که این تلاش بسیار اندک بوده است:

«از نسل کتیبه‌های پُر نور
از خاک گذشته‌های دوری
درگیر هزار فتنه بودی
با این همه محکم و صبوری»
(داود لطف‌الله - ص ۲۳)
«مهد سروران دین و دانش و هنر
در ادب به پهنه‌ی زمین یگانه‌ای
شیر بیشه‌زار عزم بی‌نهایتی
در جهان به ایستادگی نشانه‌ای»
(زهره وثوقی - ص ۳۳)

در شعرهایی که برای «وطن» سروده می‌شود، استفاده از موتیف‌ها و نمادها نیز کاربرد فراوانی دارد. به عنوان مثال نمادهایی چون لاله، سرو، شقایق، کبوتر و... جزء نمادهای پُر کاربردی هستند که در سروده‌های این کتاب نیز در خدمت ارائه‌ی معانی مختلف قرار گرفته‌اند. «شقایق، لاله و کبوتر» معمولاً در این شعرها سمبل شهیدان و قهرمانان ملی و مذهبی هستند:

«در تن تو روان است / خون یاران عاشق
عطر گل‌های پرپر / داغ دشت شقایق»
(اسماعیل الله‌دادی - ص ۱۱)
«خفته در دامان پاکت / سروهای آسمانی
می‌تراود از نگاهت / آفتاب مهربانی»
(احمد خدادوست - ص ۱۶)
«لاله‌اش به من آموخت / راه و رسم گفتن را
خاک او به من آموخت / شیوه‌ی شکفتن را»
(غلامرضا بکتاش - ص ۱۴)

در کتاب‌هایی که برای کودکان و نوجوانان منتشر می‌شود، معمولاً گروه سنی مخاطب توسط ناشر تعیین می‌شود. از آن‌جا که کودک و نوجوان طیف وسیعی از مخاطبین از پیش‌دبستانی تا پایان دبیرستان و به عبارت بهتر، گروه‌های سنی «الف» تا «ه» را دربرمی‌گیرد، ضرورت تعیین گروه سنی در کتاب اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. انتشارات سوره‌ی مهر برای این کتاب گروه سنی مشخصی را ذکر نکرده و تنها بر اساس ظاهر کتاب و نوع تصویرگری می‌توان چنین استنباط کرد که کتاب مناسب گروه سنی «ج» یا «د» است. اما نگاهی به شعرهای مجموعه نشان می‌دهد که در انتخاب و گردآوری سروده‌ها باید دقت و تأمل بیشتری می‌شد چرا که برخی شعرها مناسب گروه سنی «ب» و «ج» بوده و برخی برای «د» مناسب هستند. به عبارت بهتر، هماهنگی و یکدستی در انتخاب شعرها به لحاظ گروه سنی، رعایت نشده است. این مسئله زمانی بیش‌تر نمود می‌یابد که می‌بینیم برخی شعرها از زبانی کاملاً خردسالانه و ساده برخوردارند مثل شعر «میهن خوب ما»:

«زیبا، زیبا، زیبایی / ای ایران
میهن خوب مایی / ای ایران
هم کوه و جنگل‌داری / هم دریا
هم باغ و بستان داری / هم صحرا»

قافیه شدن با «عباسی» به کار رفته است. در شعر دیگری می‌خوانیم:

«ای که پیچیده نامت

تا ابد در تن من!»

(اسماعیل الله‌دادی - ص ۱۰)

به نظر می‌رسد بهتر بود به جای «نامت» کلمه‌ی «یادت» استفاده می‌شد، هر چند پیچیدن «یاد» هم در تن، از نظر مفهوم، صحیح نیست.

خلاقیت و ابتکار در تصویرگری و گرافیک کتاب و استفاده از رنگ‌های متنوع در حروف‌چینی قابل تحسین و ارزشمند است، اما در برخی صفحات کاربرد رنگ‌های تیره باعث شده است که خواندن حروف دشوار باشد مثل شعر «خاک عزیز - ص ۸» و شعر «ای وطن - ص ۳۳».

نکته‌ی دیگری که خوب است بدان اشاره کنیم، استفاده‌ی به‌جا و مناسب از عنصر موسیقی در برخی شعرهای این مجموعه است. شعرهایی مثل «زمین خدا»، «خانه‌ی وطن»، «ای میهن من»، «میهن خوب ما»، از ریتم شاد و کودکانه‌ای برخوردارند و به نظر می‌رسد قابلیت خوبی برای سرود و ترانه شدن را دارند. معمولاً کودکان این‌گونه شعرها را راحت‌تر می‌خوانند و سریع‌تر به خاطر می‌سپارند. این نوشته را با بخشی از شعر «وطن» که با الهام از شعر «نوری بایراموف»، شاعر شهیر ترکمن (که در کتاب به غلط شاعر شهید! چاپ شده است) سروده شده به پایان می‌بریم؛ ویژگی بارز این شعر استفاده از تشبیه‌های زیبا و خلاقانه است:

«وطن چیست؟

نرمای سرد نسیمی

که می‌آید از سمت جنگل

و یا غنچه‌ای تازه در راه یک روستای قدیمی

و یا دوستانی صبور و صمیمی

وطن چیست؟

ماهی که می‌تابد از پشت یک ابر توری

و خورشیدی آن سوی دریای آبی

و یا گفت‌وگوی دو دل‌داده در یک شب ماهتابی

وطن چیست؟

یک جلگه، یک دشت

و کوهی که روی سرش شب‌گلاهی است از برف

و یا خانه‌ای شادمان

در هیاهوی طفلان پُر حرف...

(جواد محقق - شعر وطن - ص ۲۸)

پی‌نوشت:

۱ - به گفته‌ی بابک نیک‌طلب، گردآورنده‌ی این مجموعه اشعار، از ابتدا قرار بوده است شعرهای این کتاب برای ساخت سرود مورد استفاده قرار بگیرند و روی آن‌ها آهنگ‌سازی شود.

(اسدا... شعبانی - ص ۱۸)

و برخی شعرها زبانی سنگین و فخیم دارند و مناسب گروه‌های سنی بالاترند. مثل شعر «دیروز، امروز»:

«ای کشور جاودانی من

تندیس غرور و افتخاری

انگار دلت کتاب قصه است

تو راوی پیر روزگاری»

(داود لطف‌ا... - ص ۲۳)

و یا شعر «ای وطن»:

«برقرار و جاودان بمانی ای وطن

دست دشمنان ز دامت همیشه دور

مرزهای بی‌کرانه‌ات همیشگی

ملتت چو کوه، سرفراز و پُر غرور»

(زهره و ثوقی - ص ۳۳)

هم‌چنین کاربرد کلمات کهن و شکل مخفف برخی واژه‌ها در چند شعر، زبان آن‌ها را برای کودکان دشوار کرده است:

«یادت همه‌جا ورد زبانم

خاک تو بود رشته‌ی جانم

نامت همه لطفِ سخن من

□

من بی‌تو نمانم

بی‌یاد تو ماندن نتوانم

خاک سر کوی تو بود پیرهن من...»

(علی اصغر نصرتی - ص ۳۲)

در برخی شعرها نیز ابیاتی به چشم می‌خورد که از نظر معنایی رسا و گویا نیستند:

«غنچه‌های داوودی / لاله‌های عباسی

سبز و آبی و قرمز / یاس‌های احساسی»

(غلامرضا بکتاش - ص ۱۴)

در مثال فوق، منظور از «یاس‌های احساسی» مشخص نیست و به نظر می‌رسد کلمه‌ی «احساسی» به ضرورت